

ΝΙΚΟΥ Δ. ΚΟΚΚΩΝΗ

**ΕΛΛΑΔΑ ΜΟΥ,
ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ**

(Η,
Η ΤΥΧΗ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ)

**Μια επική ιστορία καρτερίας, πίστης και ελπίδας
και ένας ύμνος στον απλό άνθρωπο**

Μετάφραση

ΦΩΤΗ ΦΟΥΡΝΟΔΑΥΛΟΥ

Μυθιστόρημα

SAINT BASIL'S PUBLISHERS

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

ΉΤΑΝ ΜΙΑ ΧΑΡΑΥΓΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Αυγούστου του 1953. Μια αμυδρή φωτεινή απόχρωση είχε απλωθεί στην ανατολική πλευρά του ουρανού, πάνω από το γκρίζο, άκαρπο Παρθένιο Όρος, και σχεδόν αμέσως το θαμπό φως της αυγής πέρασε κλεφτά στην ατμόσφαιρα, πάνω από τη γη. Τα σπουργίτια, οι αιώνιοι μαντατοφόροι του ερχομού της ημέρας, χάλαγαν τον κόσμο με τα διαπεραστικά τους τιτιβίσματα. Ο Άγγελος έκανε την προσευχή του μπροστά στο εικονοστάσι της οικογένειας, ντύθηκε και ξεκίνησε με τα πόδια για την Πόλη, την επαρχιακή πρωτεύουσα, εφτά χιλιόμετρα μακριά από το χωριό του, για να πάρει μέρος στις εισαγωγικές εξετάσεις για το γυμνάσιο. Ο πατέρας του είχε φύγει με το γάιδαρό του, για να πουλήσει την παραγωγή του στην πόλη. Η μητέρα του και οι δυο του αδερφές, η Σόφω και η Λεμονίτσα—και οι δυο λίγα χρόνια μεγαλύτερες απ’ αυτόν—είχαν ανέβει στους λόφους να μαζέψουν ρίγανη και λούπινα για τη λαϊκή αγορά.

Μόλις βγήκε από το χωριό για τον προορισμό του, ο Άγγελος ένωσε βαθιά ανακούφιση, αφήνοντας πίσω του, στο νυσταλέο ακόμη αρκαδοχώρι, τη βρώμα από τα βουνίσια γίδια και τα γουρούνια. Κατσιασμένοι πρίνοι, πικραμυδαλιές και γκορτσιές ορθώνονταν χωρίς τάξη κατά μήκος του στενού, ελικοειδούς και σπαρμένου με λιθάρια δρόμου. Στο μικρό κάμπο η συγκομιδή των σπαρτών είχε τελειώσει και τα χωράφια κείτονταν γυμνά. Χλιαρή ομίχλη ανέβαινε ψηλά από τα άδεια αυλάκια και αιωρούνταν πάνω από τη γυμνή γη με τα κόκκινα χρώματα. Από τότε που οι Γερμανοί είχαν εγκαταλείψει βιαστικά τη χώρα πριν από μερικά χρόνια, για να σωθούν, και ο Εμφύλιος Πόλεμος (1946-49) είχε τελειώσει, ο Άγγελος δε φοβόταν να περπατάει εκεί.

Ο δρόμος κουλουριαζόταν σαν ερπετό γύρω από λιπόσαρκες βουνοπλαγιές και γηλόφους. Ύστερα διέσχιζε τον κάμπο, μέχρι που έπιανε γραμμή δίπλα – δίπλα με την όχθη ενός βρώμικου βαλτώδους ρεύματος που χρησίμευε ως αποδέκτης των υπονόμων της πόλης. Η βρώμα από το ρεύμα αυτό ήταν τόσο έντονη που ο Άγγελος σκέφτηκε ότι θα μπορούσε να σπάσει ακόμη και τη μύτη του Ηρακλή. Παρά το γεγονός ότι οι χωρικοί το ονόμαζαν «Μαύρο Ποτάμι», αυτό δεν ήταν τίποτε παραπάνω από ένα πλατύ χαντάκι που κουβαλούσε τα αργοκίνητα, πηχτά λύματα της πόλης, με το κουνούπι και τη μύγα πήχτρα από πάνω του. Όλα τα χρόνια οι χωριανοί παρακαλούσαν τον Παπα-Θύμιο, τον ιερέα του χωριού, να μιλήσει στους πολιτικούς του φίλους στην πόλη και να τους πείσει να σκεπάσουν το ρεύμα για την προστασία της υγείας των κατοίκων. Αυτός έπαιρνε τις ψήφους τους σε κάθε εκλογική αναμέτρηση, και υποσχόταν να τους μιλήσει, μα, κατά κάποιον τρόπο, συνεχώς ξέχναγε την υπόσχεσή του.

Στα μισά περίπου της διαδρομής, ανάμεσα στο χωριό και την πόλη, ο δρόμος γινόταν ανηφορικός, ώσπου έφτανε ψηλά κι έμπαινε σ’ ένα διάσελο, το πέρασμα ανάμεσα στους Δίδυμους Λόφους με τα Μαύρα Πουλιά, όπου άδειαζαν τα σκουπίδια της Πόλης και τα έκαιγαν. Το ανάγλυφο του τοπίου έμοιαζε με τις καμπούρες μιας καμήλας που είχε δει ο Άγγελος σε μια φωτογραφία στη σχολική εγκυκλοπαίδεια. Καθώς περνούσε, προσπάθησε να μην εισπνεύσει την εμετική μπόχα του τόπου. Ένα κοπάδι από αδέσποτα σκυλιά περιφερόταν ένα γύρω, αναζητώντας τροφή στους πελώριους σωρούς των απορριμμάτων, ενώ μαύρα κοράκια και καρακάξες πέταγαν στον αέρα, γεμίζοντας την ατμόσφαιρα με τις βαριές κραυγές και τα ενοχλητικά τους στριγκλίσματα.

Ο Άγγελος, αν και δεν ήξερε κανέναν άλλο που να 'χε πάει στο γυμνάσιο, υπερνικώντας το αίσθημα της μοναξιάς, ένωθε συνεπαρμένος που είχε την τύχη—πρώτος αυτός—να πατήσει πόδι σ' έναν καινούριο κόσμο, σπάζοντας τα δεσμά της απομόνωσης του χωριού του. Ουμήθηκε τον τρόπο με τον οποίο ο δάσκαλός του στο δημοτικό σχολείο, ο Νίκος Θεοχάρης, είχε, λίγους μήνες νωρίτερα, πείσει τους γονείς του να τον αφήσουν να σπουδάσει παραπέρα και να μην τον κρατήσουν στο χωριό να φυλάει γίδια. «Είναι ένα έξυπνο παιδί», τους είχε πει, ακουμπώντας τη ζεστή του παλάμη στον ώμο του Άγγελου. «Ήταν ο καλύτερός μου μαθητής, αριστούχος, με καταπληκτικές αρετές που υπόσχονται πολλά για το μέλλον. Είναι ένα παιδί που θα πάει πολύ μπροστά, αλλά αυτή τη στιγμή είναι σαν το βάτραχο που κοάζει, κολλημένος στον πάτο ενός ξεροπήγαδου. Αφήστε τον να πάει στο γυμνάσιο. Με τη μόρφωση ένας άνθρωπος σμιλεύει φτερά, ώστε να μπορεί να πετάει. Ένα παιδί πρέπει να εξελίσσεται σύμφωνα με τα προσόντα που κουβαλάει από γεννησιμιού του, ακόμη κι όταν αυτό είναι δύσκολο.»

Πριν ακόμη αρχίσει τη δεύτερη τάξη του δημοτικού, ο Άγγελος είχε κιόλας γίνει ένας αφοσιωμένος μαθητής, κυριαρχημένος πλήρως από την επιθυμία να κατακτήσει την αρετή, δηλαδή αριστεία και ήθος. Όλα τα σχολικά του χρόνια, έπαιρνε τα βιβλία του κάθε απόγευμα και ετοίμαζε επιμελώς τις εργασίες του σχολείου με την αδερφή του τη Λεμονίτσα. Οι βίοι των αγίων, κάτι εξασέλιδα φυλλάδια που η μητέρα του αγόραζε από έναν πλανόδιο μικροπωλητή, και οι μύθοι για τους αρχαίους θεούς που είχε μάθει στο σχολείο, τον είχαν βοηθήσει να αναπτύξει πειθαρχία, η οποία συχνά έφτανε ως την αυταπάρνηση. Σχεδόν με το τίποτε ένωθε ευτυχής. Ένα καινούριο πουκάμισο το Πάσχα ή ένα ζευγάρι δερμάτινα παπούτσια κάθε δεύτερο χρόνο τον ικανοποιούσαν απόλυτα.

Το ίσιωμα ανάμεσα στους Δίδυμους Λόφους ήταν μερικές εκατοντάδες μέτρα. Ύστερα ο δρόμος γινόταν κατηφορικός, γλιστρώντας ανάμεσα από λοφίσκους και γηλόφους. Ένας δρόμος ισοδυναμεί με μια πόρτα προς τον πολιτισμό, σκέφτηκε ο Άγγελος, ανακαλώντας στη μνήμη του κάτι που είχε διαβάσει στο σχολείο. Περπατούσε κοφτά, προσπαθώντας ν' αποφύγει τις ακαθαρσίες του δρόμου, τις πέτρες και τα ξερά, αγκαθωτά βελανίδια. Τώρα πια μόνο τρία χιλιόμετρα απέμεναν. Ολόγυρά του τα ηλιοκαμένα, γκριζα Αρκαδικά βουνά σχημάτιζαν κλειστό κύκλο. Άγονα και βλοσυρά, αυτά τα βουνά είχαν επηρεάσει αρνητικά την ψυχολογία του όλα τα χρόνια. Μερικές φορές τον έκαναν να νιώθει τόσο απομονωμένος από τον υπόλοιπο κόσμο, τόσο εγκλωβισμένος, ώστε συχνά γεννιόταν μέσα του ο απραγματοποίητος πόθος να γίνει μια ημέρα Ίκαρος και με φτερά απο κερί να πετάξει πάνω απ' αυτά.

Ο Νίκος Θεοχάρης, όμως, που έδειχνε να έχει μια βαθιά γνώση της αρχαίας ιστορίας, είχε πει πολλά γύρω απ' αυτά τα βουνά. Τα ονόμαζε αιώνια μνημεία, δημιουργήματα της φύσης, χωρίς αρχή και τέλος. Έλεγε ότι κάποτε ήταν πολύ πιο εύκολο ν' ακούσεις το Θεό εκεί πάνω, παρά κάτω στις πόλεις. Χιλιάδες χρόνια πριν, σ' αυτά τα βουνά οι Αρκάδες, οι οποίοι ζούσαν απλή φυσική ζωή, ανόθευτη από την πρόοδο που χαρακτήριζε την υπόλοιπη Ελλάδα, είχαν χτίσει ναούς δωρικού ρυθμού για τους θεούς τους: το Δία, τον πατέρα όλων των θεών, την κόρη του την Άρτεμη, την παρθένα προστάτισσα των κυνηγών, και τον Απόλλωνα το Σωτήρα, που είχε σώσει τον Αρκαδικό λαό από μια λοιμώδη αρρώστια. Εκεί είχαν γεννηθεί ο Ποσειδώνας και η Ήρα. Η Αμάθεια, η ιερή αίγα, που είχε θρέψει με το γάλα της το Δία στη βρεφική του ηλικία, εδώ επίσης, έβοσκε. Εδώ ο Ερμής, ο πατέρας του θεού Πάνα, κατασκεύασε την άρπα, χρησιμοποιώντας για ηχείο το όστρακο μιας χελώνας και τα έντερα ενός αρνιού για χορδές.

Καθώς προχωρούσε ο Άγγελος, ένα αιφνίδιο δυνατό φύσημα αέρα διαπέρασε, μουρμουρίζοντας, τα κλαδιά των λίγων δέντρων που βρίσκονταν διάσπαρτα κατά μήκος του δρόμου. Ήταν μια αύρα γεμάτη υποσχέσεις. Ανάμεσα σ' αυτόν και στα βουνά, κυμάτιζαν απαλά στην πνοή της αύρας τα αγριόχορτα στις βουνοπλαγιές με το κοκκινόχωμα. Ατενίζοντας αυτές τις βουνοπλαγιές, ένωσε βαθιά μέσα του τη σκληρότητα του ανθρώπινου αγώνα για την επιβίωση. Ο αέρας πάνω απ' αυτές ήταν ακόμη γεμάτος από τα πλούσια χνώτα του Δία. Εκεί πέρα οι αδερφές του μάζευαν ραδίκια και σαλιγκάρια κάθε άνοιξη, βούρλα, λούπινα και ρίγανη το καλοκαίρι. Κάποιες μέρες ο σκληρός αγροφύλακας της περιοχής δήμεινε τη συγκομιδή τους και αυτές γύριζαν σπίτι κλαίγοντας και με άδεια τα χέρια.

Προσέχοντας να μην πατήσει νωπές καρβαλίνες ζώων, ο Άγγελος συνέχισε την πορεία του προς την Πόλη. Αναλογιζόμενος τα παιδιά της πόλης, ένωσε απότομα ένα αίσθημα κατωτερότητας για το στήθος του το καχεχτικό, τ' αυτιά του που «φέγγανε» από αδυναμία και τα λειοντύμια που φορούσε. Από τρόφιμα πάλι, δεν είχε τίποτε άλλο, παρά μονάχα ένα ξεροκόμματο μπομποτάς, ψωμί από καλαμποκάλευρο δηλαδή, και μερικές σκελίδες σκόρδου—στουπωμένα όλα στην τσέπη του. Πλην όμως, στρέφοντας την προσοχή του στο απολυτήριο του δημοτικού και το αναγνωστικό της έκτης τάξης που κρατούσε στο χέρι του, ξαναβρήκε την αυτοπεποίθησή του. Μπορούσε να νιώθει την έξαψη από τη νέα του περιπέτεια να παίζει ταμπούρλο μέσα του. Χωρίς να καταλαβαίνει το γιατί, αισθανόταν ότι εκείνη η ημέρα επρόκειτο να είναι διαφορετική από κάθε άλλη ημέρα στη ζωή του.

Επηρεασμένος από το δάσκαλο του χωριού του, είχε φτάσει στο σημείο να πιστεύει ότι, ανεξάρτητα από το πώς θα τα πήγαινε στο γυμνάσιο, είχε να εκτελέσει μια αποστολή στη ζωή—κάτι σαν πεπρωμένο. Η γιαγιά του από τη μητέρα του, η Καλλιόπη, που είχε το όνομα της μούσας της επικής ποίησης και μια γλυκιά φωνή που ταίριαζε σ' αυτό, τον είχε διαβεβαιώσει ότι όσοι έγραφαν τόσα ωραία όσο αυτός, έγιναν μορφωμένοι άνθρωποι, βρήκανε δουλειές με καλό μισθό και βοήθησαν τις οικογένειές τους. Και ενώ δούλευαν στο μυαλό του αυτά τα ονειροπολήματα, έκανε στροφή προς τα πίσω να δει το καμπαναριό της εκκλησίας του χωριού του που υψωνόταν κόντρα στην ανατολική πλευρά του ουρανού. Το φως της αυγής που θαμπόφεγγε στο ξάγναντο των λόφων, έδειχνε τώρα λίγο πιο έντονο. Για λίγες στιγμές, στάθηκε ακίνητος να αποθαυμάσει το χρώμα του ουρανού, να αναλογιστεί τον καθημερινό μόχθο των γονέων του για την επιβίωση και να κάνει το σταυρό του. *Καλέ μου Θεέ, βοήθησέ με*, προσευχήθηκε σιωπηλά. Αγαπούσε το χωριό του. Ήταν ένας ιδιαίτερος τόπος γι' αυτόν: Είχε γεννηθεί εκεί. Εκεί γνώρισε τη ζωή. Εκεί βρισκόταν όλη η ευτυχία που είχε γευτεί στον κόσμο. Αλλά τώρα—τώρα ήταν ανάγκη να φύγει. «Μπροστά στην ανάγκη, σκύβουν το κεφάλι και οι θεοί,» έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες, όπως τους είχε πεί ο δάσκαλός του μια μέρα στην τάξη. «Ανάγκα και θεοί πείθονται.»

«Χωμένο» σε μια απόμακρη γωνιά της Αρκαδίας, μιας περιοχής τοποθετημένης από το Θεό και τη γεωγραφία στις παραφές του κόσμου, το χωριό του συγκροτούσε μια απομονωμένη αγροτική κοινότητα με τριάντα πέντε χαμόσπιτα και ισάριθμες αιωνόβιες μουριές. Ο Άγγελος γνώριζε κάθε σπίτι και δέντρο. Το δαχτυλιδόκλειστο από βουνά χωριό δε διέθετε ίχνος από αρχαία ερείπια, ούτε διεκδικούσε την τιμή να είναι η γενέθλια γη του Ομήρου ή κάποια άλλη διάκριση, πέρα από το να φέρει το όνομα ενός αγίου. Ήταν έρμαιο των ανέμων που διέσχιζαν τον κάμπο, σηκώνοντας ολόκληρες παραάγκες στον αέρα και ρίχνοντάς τες ένα χιλιόμετρο μακριά.

Το σπίτι του Άγγελου, μικρό, πλινθόκτιστο και φθαρμένο από τις κακές καιρικές συνθήκες, ίδια τρώγλη, βρισκόταν πάνω ακριβώς στην άκρη του χωριού. Το 'χε χτίσει ο παππούς του—άνθρωπος με πολλές αρετές, αλλά θύμα κι αυτός της ανελέητης φτώχειας. Η στενή, ξύλινη πόρτα του ήταν σημαδεμένη με τρύπες από σφαίρες του Εμφύλιου Πολέμου. Μια επιγραφή, «D.D.T. 1947», γραμμένη με άσπρη μπογιά και ακανόνιστα γράμματα από τη μια ως την άλλη πλευρά της πόρτας, μαρτυρούσε ότι το σπίτι είχε απολυμανθεί για την εξάλειψη των ψύλλων, του φοβερού εφιάλτη της εποχής. Καρφωμένο στην κορυφή του πλαισίου της πόρτας, ήταν ένα σκουριασμένο αλογοπέταλο—φυλαχτό ενάντια στην κακή τύχη. Πλάι στην εξωτερική είσοδο του σπιτιού ορθωνόταν ένας μεγάλος ογκόλιθος. Ξεφύτρωνε από τη γη και έδινε την εντύπωση ότι στεκόταν εκεί αδιάκοπα από την αρχή της δημιουργίας του κόσμου. Γύρω από τον ογκόλιθο, λειασμένο από τη χρήση γενεών και γενεών, συγκεντρώνονταν η φαμίλια του Άγγελου και οι γείτονες κάθε βράδυ, για να μελετήσουν τη νύχτα, να κουβεντιάσουν για το μέλλον και να ακούσουν ο ένας τις ιστορίες του άλλου για το θλιβερό παρελθόν της Αρκαδίας, μέχρι τα μεσάνυχτα και πέρα.

Το σπίτι είχε δυο υπνοδωμάτια, ένα για τους γονείς του Άγγελου και ένα άλλο γι' αυτόν και τις δυο του αδερφές. Πάνω σ' ένα σανιδένιο ράφι στη γωνία του δωματίου των παιδιών, σκεπασμένο μ' ένα φύλλο εφημερίδας, «καμάρωνε» το εικονοστάσι της οικογένειας. Το αποτελούσαν πολλές εικόνες από χαρτόνι κι ένα μικρό καντήλι, κρεμασμένο από ένα σκουριασμένο καρφί από το ταβάνι. Η πιο μεγάλη εικόνα έδειχνε το κεφάλι του Χριστού, με το αγκάθινο στεφάνι και το αίμα να στάζει από την αριστερή πλευρά του μετώπου Του στα μάγουλά Του. Προτού πάει για ύπνο κάθε βράδυ, όπως και κάθε πρωί που σηκωνόταν από το κρεβάτι, ο Άγγελος άλλαζε τα λούπινα στο καντήλι και γονάτιζε μπροστά στο εικονοστάσι να προσευχηθεί. Η μικρή κουζίνα διέθετε ένα απλάνιστο, άβαφο, ξύλινο τραπέζι και πέντε ψάθινες καρέκλες. Μια κουρελιασμένη, μπλε κουρτίνα χώριζε την κουζίνα από το στάβλο, που στέγαζε ένα γουρούνι, μια μανάρα γίδα, δύο προβατίνες και έναν τράγο επιβήτορα. Ευκαιριακά, όταν οι αλεπούδες από το βουνό δεν είχαν πέρασμα από 'κει, κάποια κουνέλια και κοτόπουλα τριγύριζαν στην αυλή του σπιτιού. Το σπίτι του Άγγελου ήταν γνωστό ως «το σπίτι της ευωδίας», λόγω της άσχημης μυρουδιάς του τράγου που συντηρούσαν για επιπλέον εισόδημα.

Στο βάθος πρόβαλαν τώρα μπροστά του οι παρυφές της Πόλης. Αυτός άρχισε να τρέχει σαν τρελός, κεντρισμένος από τη μοναδική του επιθυμία να φτάσει στην ώρα του για τις εξετάσεις. Όταν έφτασε στην πόλη, ο ήλιος είχε σηκωθεί δυο οργιές πάνω από το Παρθένιο Όρος. Σταμάτησε μπροστά σ' ένα σαραβαλιασμένο διώροφο χτήριο με πέτρινους τοίχους, διάστιχτους από σφαίρες, και διάβασε τη μεταλλική επιγραφή δίπλα από τη μεγάλη σιδερένια εξώπορτα: «ΠΡΩΤΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΑΡΡΕΝΩΝ, ΑΝΕΓΕΡΘΕΝ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1901». Πάνω στον κυρτό ξύστη, δίπλα στην είσοδο, καθάρισε την παλιά λάσπη από τα ραγισμένα του παπούτσια, προσέχοντας να μη βγούνε οι τσαρουχότροκες και τα ημικυκλικά πέταλα που προστάτευαν τα τακούνια και τις σόλες από πρόωρη φθορά, και πέρασε μέσα. Η αριστερή του σόλα είχε λασκάρει και το δεξί παπούτσι ήταν τόσο φαγωμένο στο μπροστινό μέρος, ώστε σχημάτιζε τρύπα, από την οποία μπορούσαν να περάσουν δυο δάχτυλα. Είχε επιχειρήσει να μπλοκάρει την τρύπα, βάζοντας ένα φύλλο μουριάς στο εσωτερικό της μύτης του παπουτσιού του, που τώρα το είχε κρύψει στρέφοντάς το προς τα μέσα. Ένα αγκάθι, σφηνωμένο στο ραγισμένο του παπούτσι, τον τρυπούσε. Είχε προσπαθήσει να το βγάλει, αλλά αυτό έσπασε και το μεγαλύτερο τμήμα του είχε μείνει μέσα στη σόλα. Για ν' αποφύγει τον πόνο, τώρα στηριζόταν πιο πολύ στο άλλο πόδι, καθώς ανέβαινε τα φθαρμένα ξύλινα σκαλιά προς το πάνω πάτωμα, όπου διεξάγονταν οι εξετάσεις. Τα κλακ - κλακ από τα χοντρά καρφιά και τα πέταλα των παπουτσιών του αντηχούσαν στο άδειο χωλ.

Κατάκοπος και λαχανιασμένος, μπήκε σ' ένα μεγάλο δωμάτιο, γεμάτο από αγόρια. Τα περισσότερα απ' αυτά —παρατήρησε—φορούσαν κάλτσες και καθαρά ρούχα και είχαν φρεσκοκουρεμένα μαλλιά. Κι αυτός είχε καταβάλει κάθε προσπάθεια, για να γίνει ευπαρουσίαστος. Χρησιμοποιώντας το φορητό καθρεφτάκι του, είχε χτενίσει προσεχτικά τα κοντά του μαλλιά το πρωί, αφού πρώτα τα λάδωσε πολύ ελαφρά, για να γυαλίζουν. Εντούτοις, όντας ανάμεσα σε τόσα παιδιά της πόλης, ένιωθε μειονεκτικά. Έρριξε μια ματιά γύρω του, μήπως δει κανένα γνωστό πρόσωπο μέσα στο πλήθος, αλλά δε γνώριζε κανέναν έξω από το χωριό του. Νιώθοντας ασήμαντος και τιποτένιος, πήγε σε μια γωνιά της αίθουσας και στάθηκε ήσυχος στην άκρη του πλήθους.

Ένα διπλανό παιδί, μιλώντας με αυτοπεποίθηση, είπε ότι οι εξετάσεις θα 'ταν προφορικές και γραπτές και θα κάλυπταν το μάθημα των θρησκευτικών, βασικά στοιχεία επιστήμης, γενικές γνώσεις και μαθηματικά.

«Τι είναι τα μαθηματικά;» ρώτησε ανήσυχα ο Άγγελος, πλησιάζοντας.

«Αριθμητική», απάντησε το αγόρι με υπεροπτικό ύφος και απομακρύνθηκε.

Ταπεινωμένος από την προφανή άγνοιά του, ο Άγγελος παρατήρησε ότι τα παιδιά της πόλης μιλούσαν με μια διαφορετική προφορά και αυτοπεποίθηση. Με το αναγνωστικό και το απολυτήριο του δημοτικού σχολείου ακόμη στο χέρι του, έπιασε πάλι τη γωνία του στην αίθουσα, γεμάτος φόβο και αγωνία. Για να τονώσει τον εαυτό του, ανακάλεσε στη μνήμη του τη σκηνή από την τελευταία του συνάντηση με τον ευγενικό του δάσκαλο.

ΔΥΟ ΒΔΟΜΑΔΕΣ ΝΩΡΙΤΕΡΑ, Ο Νίκος Θεοχάρης είχε σταματήσει απέξω από το σπίτι του. Ήταν ένας ευγενικός άντρας με ένα ξύλινο ποδάρι στη θέση εκείνου που είχε χάσει στο Αλβανικό Μέτωπο κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Αγαπούσε τα παιδιά, αλλά, δυστυχώς, δεν είχε δικά του. Την ημέρα της επίσκεψής του η όψη του είχε ένα χρώμα σταχτί προς το γκριζόλευκο της κιμωλίας και το μουστάκι του φαινόταν απεριποίητο.

«Άγγελε», είπε, «σου έφερα όλους τους τόμους της εγκυκλοπαίδειας από το γραφείο. Για ένα μικρό διάστημα δεν υπάρχει περίπτωση να τους χρησιμοποιήσει κανένας. Κράτησέ τους μέχρι να τελειώσουν οι εξετάσεις. Ξεφύλλισέ τους. Από αυτούς μπορείς να αντλήσεις πληροφορίες γύρω από σπουδαίους άντρες και γυναίκες, όπως ο Όμηρος, ο Ιπποκράτης, ο Σωκράτης, η Κλεοπάτρα, ο Μέγας Αλέξανδρος. Θα βρεις τις απαντήσεις σ' αυτά τα βιβλία.» Ένας βαθύς, πνιχτός βήχας, που μάταια προσπάθησε να συγκρατήσει, συγκλόνισε ξαφνικά το σώμα του. «Γέμισε το μυαλό σου με γνώσεις, Άγγελε», πρόσθεσε, και έβγαλε το παλιό, επάργυρο ρολόι του, για να δει την ώρα.

Ο Άγγελος ρώτησε το δάσκαλό του αν υπήρχε πιθανότητα να μπει στο γυμνάσιο.

«Νομίζω ότι είσαι αρκετά έξυπνος να κάνεις ό,τι κι αν θελήσεις», είπε ο Θεοχάρης. Κούρντισε προσεχτικά το ρολόι του, κοίταξε την ώρα και το ξανάβαλε στην τσέπη του. Καθώς γύρισε να φύγει, είπε: «Θα σε σκέφτομαι.»

Ο πιστός μαθητής τον κοίταζε τώρα να απομακρύνεται, συνειδητοποιώντας πικρά ότι στένευε πολύ ο καιρός που θα μπορούσε να βλέπει τον μέντορά του ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους. Εκτιμώντας παράλληλα και το θερμό ενδιαφέρον του γι' αυτόν, με το να τρέχει κοντά του—αν και άρρωστος—να του φέρνει βιβλία και να τον ενθαρρύνει, συγκινήθηκε βαθιά και η στενοχώρια του για την υγεία και τη ζωή του δασκάλου του έγινε πιο μεγάλη. Γρήγορα, όμως, ξαναβρήκε τον εαυτό του. Ασφαλώς, σκέφτηκε, αυτή ήταν η μεγάλη του ευκαιρία να γίνει ένας μορφωμένος άνθρωπος, όπως είχε προβλέψει η γιαγιά του η Καλλιόπη.

Τοποθέτησε τους μεγάλους τόμους σε μια γωνιά του σπιτιού και διάβαζε όσο μπορούσε πιο πολύ. Μέσα απ' αυτούς τους τόμους περιηγήθηκε τα μεγαλύτερα ποτάμια και τα ψηλότερα βουνά του κόσμου. Εικόνες και βιογραφίες φημισμένων συγγραφέων, όπως του Μαρκ Τουαίν, του Βίκτορα Ουγκώ και του Τσάρλς Ντίκενς, τον καταγοήτευαν. Μέσα του γεννήθηκε η κρυφή επιθυμία να γίνει κι αυτός κάποια μέρα μορφωμένος σαν κι αυτούς, να φοράει ρούχα σαν τα δικά τους και να γράφει βιβλία όπως αυτοί.

ΤΟ ΘΟΡΥΒΩΔΕΣ ΠΛΗΘΟΣ ΤΩΝ αγοριών έβγαλε τον Άγγελο από τις αναμνήσεις του και τον προσγείωσε ξανά στη σκληρή πραγματικότητα. Η διαδικασία των εξετάσεων προχωρούσε. Ένα - ένα τα αγόρια καλούνταν με τα ονόματά τους και περνούσαν μια μεγάλη πόρτα που οδηγούσε μπροστά στο λεγόμενο «Συμβούλιο των Τριών». Η πόρτα ακουγόταν βαριά και έκλεινε με σιδερένιες μπάρες. Κάθε φορά που έκλεινε, βρόνταγε λες και την ασφάλιζε κάποιος από πίσω με μια κοτρώνα.

Η δική του σειρά ήρθε λίγο πριν από το μεσημέρι. Η πόρτα βόγγηξε, καθώς άνοιξε να τον δεχτεί. Τρεις εξεταστές κάθονταν πίσω από ένα μακρύ τραπέζι, δίπλα από ένα ανοιχτό παράθυρο. Στο μυαλό του Άγγελου στριφογύριζε ένα συνονθύλευμα από εγκυκλοπαιδικές γνώσεις. Είχε πάντως την ελπίδα ότι ο Θεός, με την άπειρη καλοσύνη του, δε θα αρνιόταν εσιθελικά το μέλλον σ' ένα παιδί που προσευχόταν γονατιστό μπροστά Του, κάθε πρωί και κάθε βράδυ, και Τον ευχαριστούσε για κάθε φέτα ψωμιού που του χάριζε. Εκείνο, βέβαια, που προσδοκούσε δεν ήταν ένα θαύμα, ή μια φανέρωση των θείων δυνάμεων, παρά μονάχα δικαιοσύνη.

Ο πρώτος εξεταστής ήταν ένας ηλικιωμένος άντρας με ζαρωμένο πρόσωπο και ντυμένος με ένα μαύρο κουστούμι. Κινούνταν τόσο αργά που έδειχνε ανίκανος να κάνει οτιδήποτε βιαστικά. Ο Άγγελος φαντάστηκε να καίγεται το σπίτι του και αυτός να κινείται με την ταχύτητα που μεγαλώνει το γρασίδι, για να το σώσει. Νευτώνάς του με κυρτωμένο το δείκτη του χεριού του, ο εξεταστής κάλεσε τον Άγγελο να πλησιάσει το τραπέζι. Ο Άγγελος πήγε κοντά στο τραπέζι και στάθηκε μπροστά στον άντρα που τον κοίταζε με στοχαστικό βλέμμα σαν κουκουβάγια. Με μια σοβαρή, γαλήνια φωνή, ο εξεταστής του ζήτησε να ανοίξει το αναγνωστικό του, να διαβάσει μια παράγραφο και να του πει το νόημα. Ο Άγγελος διάβασε ένα κομμάτι που αναφερόταν στον Αβραάμ και την απόφασή του να θυσιάσει το γιο του τον Ισαάκ, επειδή το ήθελε ο Θεός. Ο εξεταστής τον ρώτησε γιατί ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο και αυτός του απάντησε ανακαλώντας στη μνήμη του όσα είχε μάθει από τη *Βίβλο* με το Νίκο Θεοχάρη. Ο καθηγητής τότε του ζήτησε να απαγγείλει το *Σύμβολο της Πίστεως* και να προσθέσει δυο ετερώνυμα κλάσματα. Χωρίς καμιά δυσκολία, ο Άγγελος ανταποκρίθηκε σε όλες αυτές τις ερωτήσεις. Άρχισε να χαλαρώνει. *Δεν είναι και τόσο δύσκολες οι εξετάσεις, συλλογίστηκε με ικανοποίηση.*

Ο δεύτερος εξεταστής ήταν ένας ψηλός και λιγνός άντρας, με ένα πεισματάρικο πηγούνι, θαμνώδη φρύδια και μια βαθιά φωνή. Προτού εξετάσει τον Άγγελο, αυτός ο καθηγητής του έκανε ερωτήσεις που τον εξέπληξαν: «Από ποιο χωριό είσαι;» «Πόσο μεγάλη είναι η οικογένειά σου;» «Τι σχέδια έχεις για το μέλλον σου;» Ο Άγγελος χάρηκε που είχε την ευκαιρία να μιλήσει για το σπίτι του, τους γονείς του, τις αδερφές του —και τη φλογερή του επιθυμία να γίνει ένας μορφωμένος άνθρωπος. Ο εξεταστής του χάρισε ένα μειδίαμα, προτού προχωρήσει σε περισσότερες ερωτήσεις. «Γιατί, κατά τη γνώμη σου, οι περισσότεροι από τους δώδεκα άθλους του Ηρακλή εκτελέστηκαν στην Αρκαδία;» «Τι γνωρίζεις για τα επτά θαύματα του κόσμου;» «Αν ήσουν ένας αρχαίος Σπαρτιάτης, πώς θα εξηγούσες τις αιτίες του Πελοποννησιακού Πολέμου;»

Ο Άγγελος απάντησε όσο καλύτερα μπορούσε και μετά στράφηκε προς τον τρίτο και τελευταίο εξεταστή. Αυτός λεγόταν Ξενοφών Ζούζουλας και έμοιαζε με έντομο, μάλλον με σφήκα. Το ισχνό του πρόσωπο με τα μακρόστενα μάγουλα φαινόταν ανέκφραστο, ενώ τα μαύρα του μάτια αλλοιθώριζαν κωμικά. Δίπλα του καθόταν ένα αγόρι, με μαλλιά χρώματος καροτί, ενώ το πρόσωπό του έμοιαζε αρκετά με αυτό του εξεταστή, για να είναι γιος του. Κρατώντας σφιχτά στο κοκαλιάρικο χέρι του ένα κόκκινο μολύβι, ο Ζούζουλας έκανε νόημα στον Άγγελο να πλησιάσει πιο κοντά.

Ο Άγγελος κόλλησε σχεδόν στην άκρη του τραπεζιού.

«Ποιό είναι το όνομά σου;»

«Άγγελος Βλάχος, κύριε.»

«Βλάχος! Όνομα και πράμα», μουρμούρισε ο Ζούζουλας με μια ξερή, τραχιά φωνή, τονίζοντας ιδιαίτερα το επώνυμο του Άγγελου, σαν να εννοούσε *χωριάτης*. «Μπορείς να μου πεις ποιος ήταν ο Ναβουχοδονόσορας;»

Ο Άγγελος ένιωσε σαν να τον είχαν έξαφνα χτυπήσει στο κεφάλι με ένα χοντρό σφυρί σιδηρουργού. Άρχισε να τρέμει από μέσα του. «Ποιος;» Το όνομα του φαινόταν τελείως άγνωστο. Ο Ζούζουλας τον περιεργάστηκε κοιτάζοντάς τον με βλέμμα χλευαστικό κάτω από τα γκριζα του φρύδια. Φαινόταν πως είχε την ανεξέλεγκτη συνήθεια να ανοιγοκλείνει νευρικά τα μάτια του.

«Δεν πειράζει. Ας μιλήσουμε για θέματα επιστήμης.»

Ο φιλόδοξος απόφοιτος του δημοτικού, δε γνώριζε τίποτε παραπάνω για *επιστήμες* από ό,τι γνώριζε για Ναβουχοδονόσορες. Εντούτοις, ήταν βέβαιος ότι είχε μελετήσει σκληρά και τα έξι χρόνια του δημοτικού σχολείου, διαβάζοντας ιστορίες στον *Καζαμία* των γονέων του—ένα αλμανάκ των γεωργών. Αλλά τα παιδιά της Πόλης πρέπει να είχαν προοδεύσει όλο το διάστημα που αυτός και τα άλλα χωριατόπουλα μεγάλωναν σαν αφρόντιστα αγριόχορτα, μελετώντας παλιές εκδόσεις σχολικών βιβλίων σε μονοθέσια σχολεία στα βάθη της μεθόριας γκριζας Αρκαδίας.

«Σε ποιο φυσικό νόμο στηρίζεται η λειτουργία του σιφωνίου;» ρώτησε ο Ζούζουλας με την ξερή φωνή του, ανοιγοκλείνοντας γρήγορα τα μάτια του.

Ούτε κι αυτή η ερώτηση του θύμιζε κάτι από όσα ήξερε, για να απαντήσει με σιγουριά. Σκέφτηκε λίγο και ύστερα με φωνή ραγισμένη από την ένταση, ψέλλισε: «Δε θα μπορούσα να σας απαντήσω με ακρίβεια, κύριε, αλλά έχω μεταγγίσει μούστο με ένα λαστιχένιο σωλήνα από ένα βαρέλι σε άλλο για τον πατέρα μου.» Εντωμεταξύ, εξαιτίας της απελπιστικής του άγνοιας, κουνιόταν ολόκληρος πέρα – δώθε, αμήχανα. Την ίδια στιγμή παρατήρησε ότι το αγόρι με τα καροτί μαλλιά χαζογέλαγε αυτάρεσκα.

«Τι είναι οι σταλαγμίτες;»

Ο Άγγελος δεν μπορούσε ούτε να σκεφτεί πια. Όλες οι γνώσεις που είχε συλλέξει από τα σχολικά βιβλία, από αδέσποτες κουβέντες του καφενείου που άκουγε τυχαία στο χωριό, και από την εγκυκλοπαίδεια του δασκάλου του, είχαν γίνει ένα αξεδιάλυτο σύμφυρμα στο μυαλό του. Μερικές είχαν εξαφανιστεί τελείως, όπως το νερό που χύνεται στο σουρωτήρι. Μια τάση για εμετό ένιωσε να θεριεύει στο στομάχι του.

Πέρασε τη γλώσσα του πάνω στα στεγνά χείλη του και έδωσε την απάντησή του με πνιγμένη φωνή:
«Νομίζω ότι είναι πετρώματα που κρέμονται από τις οροφές των σπηλαίων, κύριε!»

«Κρέμονται! Για όνομα του Θεού, δεν ξέρεις τίποτα;»

«Έχω δει εικόνες τους στην εγκυκλοπαίδεια, κύριε.»

«Δε με ενδιαφέρει πού τους είδες, αλλά οι σταλαγμίτες δεν κρέμονται. Καλώς, θα μπορούσα να είμαι επιεικής και να σε περάσω, αλλά αξίζεις κάτι παραπάνω. Θα σου βάλω ένα μηδενικό στην επιστήμη.»

«Σας παρακαλώ, κύριε.»

«Επόμενη ερώτηση.» Ο Ζούζουλας άνοιξε ένα βιβλίο και διάβασε, ενώ τα μάτια του αλλοιθώριζαν τώρα δραματικά, λες και ήθελαν να τον γελοιοποιήσουν: «Ένας γεωργός αγόρασε ένα κάρο σανό. Το κάρο του σηκώνει χίλια πεντακόσια πενήντα κιλά. Για πόσον καιρό θα επαρκέσει ο σανός, αν κάθε ομάδα από πέντε κατσίκες καταναλώνει είκοσι πέντε κιλά την ημέρα και ο γεωργός έχει τριακόσιες δέκα κατσίκες;»

Τώρα το μυαλό του Άγγελου είχε πήξει και δεν μπορούσε να απαντήσει. Είπε στον εξεταστή ότι είχε λύσει παρόμοια προβλήματα στο σχολείο του χωριού του και ότι θα τα κατάφερνε μάλλον να απαντήσει, αν του επιτρεπόταν να χρησιμοποιήσει χαρτί και μολύβι. Ο εξεταστής απάντησε ότι αυτό δεν επιτρεπόταν και κάρφωσε τον Άγγελο με το τρομαχτικό βλοσυρό ύφος του. Και τότε το απολυτήριο του παιδιού γλίστρησε από το τρεμάμενο χέρι του και έπεσε στο πάτωμα. Το σήκωσε και το ξετύλιξε να δείξει στον εξεταστή τους βαθμούς και τη διαγωγή του. «Ήμουν ένας καλός μαθητής στο χωριό μου, κύριε», μουρμούρισε. «Ο δάσκαλός μου έχει πει ότι είμαι αρκετά έξυπνος για το γυμνάσιο. Δουλεύω σκληρά, κύριε. Όταν συγκεντρώσω το μυαλό μου πάνω σε κάτι, μπορώ να το καταλάβω.» Ο Ζούζουλας, ανοιγοκλείνοντας τα αλλοίθωρα μάτια του, του ένευσε να φύγει. Ταπεινωμένος ο Άγγελος, τον παρακάλεσε να του δώσει περισσότερο χρόνο να σκεφτεί.

«Δεν έχω στη διάθεσή μου όλη την ημέρα για σένα. Ούτε πείστηκα, τέλος πάντων, ότι η παιδεία σου πέφτει στα μέτρα σου. Δεν ωφελεί να στέλνει κανείς κάποιον σαν και σένα στο γυμνάσιο. Μη στενοχωριέσαι, όμως. Οι γονείς σου μπορούν να σε απασχολήσουν στα χωράφια. Δεν είναι έτσι;»

Εκείνη τη στιγμή, ο Άγγελος άκουσε τις φωνές των πλανόδιων μικροπωλητών έξω το δρόμο. Μια από αυτές του φαινόταν γνώριμη: «Γογγύλια, ρίγανη, λούπινα, ραδίκια του βουνού!» Ήταν η φωνή του γυρολόγου πατέρα του, που πουλούσε τη δική του παραγωγή στις γειτονιές από το φορτωμένο γαϊδουράκι του, το γερο-Τσεβούκα. Ο Άγγελος τίναξε το κορμί του προς τα πίσω, ρίχνοντας το βάρος στις φτέρνες του, και αποχώρησε, χωρίς καν να απαντήσει στον εξεταστή. Διέσχισε την αίθουσα και βγήκε έξω, έχοντας βαθιά επίγνωση του πόσο φτωχά ζούσαν αυτός και η οικογένειά του.